

Treść i dynamika objawienia imienia Bożego w Księdze Wyjścia Część I: Analiza narracji Wj 3,16–24,18

Streszczenie: Artykuł podejmuje zagadnienie znaczenia formuł imienia Bożego: יהוה, אֱהְיֶה, אֲשֶׁר אֶהְיֶה oraz אֱהְיֶה (Wj 3,14-15). Odwołując się do narracyjnego charakteru Księgi Wyjścia oraz przyjmując założenie, że niejednoznaczne formuły imienia Bożego w początkowej części opowieści stanowią element przemyślanej strategii literackiej, autor proponuje tłumaczenie tych formuł za pomocą metody narratywnej. Przeprowadzona analiza dwóch fragmentów narracji Księgi Wyjścia (3,16–18,27; 19,1–24,18) pozwala zauważyć, iż Bóg, którego obecność na początkowym etapie opowieści zaprezentowana zostaje jako niejawną, wraz z przedstawieniem formuł imienia, ukazany zostaje jako manifestujący swoją obecność w aktywnym działaniu. Opowiedziane wydarzenia, w których JHWH jest podmiotem działającym na rzecz Izraelitów przeciw ich wrogom (Wj 3,16–18,27), a następnie doprowadzającym ich do zawarcia przymierza (Wj 19,1–24,18), ukazują Boga-JHWH jako będącego, co w czytelny sposób koresponduje z deklaracją zawartą w formułach imienia.

Słowa kluczowe: Imię Boże, Księga Wyjścia, JHWH, Jestem, który Jestem, Przymierze synajskie, Exodus, analiza narracji

The Content and Dynamics of the Revelation of the Divine Name in the Book of Exodus Part I: Analysis of the Narrative Exod 3:16–24:18

Abstract: The article addresses the significance of the formulas of the Divine Name: יהוה, אֱהְיֶה, אֲשֶׁר אֶהְיֶה, and אֱהְיֶה (Exod 3:14–15). Referring to the narrative character of the Book of Exodus and assuming that the ambiguous formulas of the Divine Name in the initial part of the story are elements of a deliberate literary strategy, the author proposes interpreting these formulas using a narrative method. An analysis of two narrative sections of the Book of Exodus (3:16–18:27; 19:1–24:18) reveals that God, whose presence is initially depicted as concealed, is later portrayed, through the presentation of the Name formulas, as manifesting His presence through active intervention. The narrated events, in which YHWH acts on behalf of the Israelites against their enemies (Exod 3:16–18:27) and subsequently leads them to covenantal commitment (Exod 19:1–24:18), present God-YHWH as being. This notion clearly aligns with the declaration embedded in the Name formulas.

Keywords: Divine Name, Book of Exodus, YHWH, I Am Who I Am, Sinai Covenant, Exodus, Narrative analysis

Wstęp

W Biblii Hebrajskiej Księga Wyjścia, nosząca tytuł Šēmōt - שְׁמוֹת (Imiona), wskazuje na wagę nazw, z których najważniejszym jest imię samego Boga. Chociaż rozpoczyna się od imion synów Izraela przybyłych do Egiptu, kluczowe jest wyjaśnienie imienia Bożego, szczególnie w kontekście formuł zapisanych w Wj 3,14-15 (אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר אָמַרְתָּ לְיְהוָה אֲנִי אֲנִי, oraz אֲנִי אֲנִי). Pomimo licznych analiz lingwistycznych znaczenie tych formuł pozostaje niejednoznaczne (Abba 1961, 320-328; Brownlee 1977, 39-46; 784-800; Waszkowiak 2016, 134-135). Taka niejednoznaczność formuł imienia, na którą zwraca się uwagę w literaturze (Schniedewind 2009, 74-86), nie musi stanowić przeszkody w ich zrozumieniu. Niejednoznaczność może być celowym zabiegiem literackim, który, budując napięcie i ciekawość, a także domagając się wyjaśnienia, w rzeczywistości inicjuje narrację (Sonnet 2010, 334)¹. W tym kontekście narracja Księgi Wyjścia, zarówno przed, jak i po wypowiedzeniu formuł imienia, staje się ucieleśnieniem Bożego imienia (Sonnet 2010, 347). Językową wskazówką dla tego podejścia jest zastosowanie czasownikowej formy IQTOL, która reprezentuje aspekt niedokonany rdzenia הִקֵּן, co sugeruje, że znaczenie imienia, jeszcze niewyjaśnione, jest otwarte na przyszłość i zostanie dopełnione w toku opowieści. Zatem lektura całej księgi prowadzi odbiorcę od zrozumienia brzmienia formuły imienia do pełnego zrozumienia jej znaczenia (Sternberg 1985, 321). Taka perspektywa, która łączy poznanie formuły imienia z wydarzeniem, zdaje się być wskazywana przez sam tekst Księgi Wyjścia (Wj 6,7; Wj 16,12; Wj 29,45-46).

Wychodząc od wskazanej powyżej koncepcji J-P Sonnetta oraz biorąc pod uwagę, iż pełne znaczenie semantyczne ujawnia się jedynie w całościowej lekturze tekstu, uwzględniającej wzajemne powiązania poszczególnych elementów (Jeanron 1988, 7-8), chcemy zaproponować wyjaśnienie znaczenia formuł imienia Bożego (Wj 3,14-15) w całościowo ujętej narracji Księgi Wyjścia. Analizowana treść zostanie ujęta w ramy sytuacji początkowej – stanowiącej punkt wyjścia opowieści – zdarzenie objawienia formuł imienia, następnie trzy sekcje zdarzeń wyodrębnione na podstawie przyjęcia kryterium trzech odmiennych kategorii ujawniania Bożej obecności oraz wydarzenie kulminacyjne – podsumowujące opowieść. Z uwagi na obszerność materiału narracyjnego oraz ograniczenia dotyczące objętości tekstu, w niniejszym artykule skoncentrujemy się na analizie dwóch sekcji wydarzeń Księgi Wyjścia²: 3,16-18,27 oraz 19,1-24,18.

¹ Taki punkt widzenia znajduje również potwierdzenie w badaniach klasyfikujących formułę imienia JHWH jako *paranomazję*, której funkcją narracyjną jest m.in. bazujące na niejednoznaczności wprowadzanie ciekawości i napięcia. (Beitzel 1980, 19-20), Pośród celów zastosowania tej figury wskazuje się również opóźnione zrozumienie (*Delayed Comprehension*), gdzie słowo lub imię użyte jako *paranomastia* może być na poziomie narracji zapowiedzią tematu lub zdarzeń (Noegel 2021, 306-309).

² II część niniejszego studium, zawierająca analizę trzeciej sekcji zdarzeń oraz wydarzenia kulminacyjnego wraz z wnioskami końcowymi zaprezentowane zostaną w odrębnym artykule.

Teza, którą zamierzamy potwierdzić, może zostać sformułowana następująco: semantyczna zawartość formuł imienia Bożego, odwołująca się do etymologii i sprowadzona do komunikatu „JESTEM” (De Vaux 1970b, 48-75), znajduje swoje wyjaśnienie i potwierdzenie w narracyjnym przedstawieniu wydarzeń wyjścia, zawarcia przymierza oraz zamieszkania Boga pośród Izraela. Aby zweryfikować to założenie, przeprowadzimy analizę narracji Księgi Wyjścia. Z uwagi na obszerność materiału narracyjnego, który wykracza poza pojedyncze sceny, kryterium analizy zostaje zawężone do identyfikacji działań i zdarzeń, w których manifestuje się obecność³ JHWH, a Bóg ukazywany jest jako „Będący”.

Systematyzacji analizowanej treści posłuży odwołanie się do aparatu pojęciowego zaproponowanego przez Seymoura Chatmana (Chatman 1980; 1984, 199-222) oraz koncepcja analizy narracji Claude’a Bremonda (Bremond 1968, 285–91).

1. Analiza sytuacji początkowej narracji (Wj 1-2)

Na początku, podając listę imion Synów Izraela, którzy przybyli do Egiptu, narrator dokonuje retrospekcji, łącząc rozpoczętą przez siebie opowieść z poprzednią księgą, stanowiącą tło dla pierwszych wydarzeń⁴. W kontekście Rdz 15,5.13-14;17,2-5, odczytać można uwydatniony przez nagromadzenie form opisujących liczebny wzrost Izraelitów w Egipcie (פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ) oraz (וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם) jako działanie, którego podmiotem jest Bóg. Związek ten jest czytelny, lecz nie zostaje wprost ujawniony. Aktor, którym w narracji jest Bóg-JHWH pojawia się zatem w pierwszym rozdziale w sposób niejawni, nie pojawia się pod swoim imieniem, którego brzmienie i treść objawione zostaną dopiero w dalszym toku narracji.

Boża obecność ujawniająca się w rezultacie Jego ukrytego działania zostaje, zaznaczona przez narratora (Wj 1,20-21) jednakże jego przebieg nie jest opisany. Ostatnie wersety drugiego rozdziału, w którym Bóg nie został w ogóle wspomniany, ujawniają Jego obecność poprzez serię czynności percepcyjnych i wewnętrznych, a więc biernych i niejawnych. Narrator podaje, iż wobec opisanej sytuacji ucisku i wołania ludu⁵ JHWH: wysłuchał, pamiętał, ujrzał i poznał. Czynności te są wyrazem zaangażowania jednak mogą być dokonane z odległości, bowiem z punktu widzenia czasu narracji obecność Boga w Egipcie zmanifestuje się w kolejnym rozdziale.

W przeciwieństwie do ukrytej aktywności Boga, jawna i narzucająca się a wręcz przyćmiewająca aktywność Boga jest – w tej sytuacji wyjściowej opowieści – działalność

³ Działania Boga i zdarzenia sprawiane przez Niego stanowią podstawowy znak Bożej obecności (De Vaux 1970a, 252). Pojawianie się Boga w fabule jako klucz do analizy narracji Księgi Wyjścia (Kort 1988, 24).

⁴ Perspektywa kanoniczna lektury zakłada, iż czytelnik zna treść poprzedzającej ją Księgi Rodzaju.

⁵ Czasownik opisujący aktywność izraelitów: פָּעַל nie posiada dopełnienia jak ma to miejsce w pozostałych miejscach tekstu biblijnego. W ten sposób podkreśla się, że Bóg w swojej obecności i imieniu nie jest jeszcze ujawniony wobec Izraela.

faraona i Egipcjan. Są oni podmiotami działań inicjujących ucisk ciężką pracą przy budowaniu miast (Wj 1,11.13-14) oraz procederu mordowania chłopców hebrajskich (Wj 1,16.22). Działania aktorów: Boga i faraona, których dopełnieniem jest lud Izraelitów w tym fragmencie są przeciwstawne. W sposób najbardziej wyrazisty informuje o tym narrator, stwierdzając: Im bardziej go uciskano, tym bardziej się rozmnażał i rozrastał (Wj 1,12). Podmiotem ucisku ludu Izraelitów jest faraon i jego lud, sprawcą rozmnożenia i rozrostu synów Izraela jest „zakulisowo” działający Bóg.

2. Analiza narracji o powołaniu Mojżesza i ujawnieniu imienia Bożego (Wj 3,1–4,18)

Kluczowe dla narracji Księgi Wyjścia wydarzenie powołania Mojżesza (Wj 3,1–4,18) zostało zbudowane z kilku zdarzeń: widzenie Mojżesza, dialog z Bogiem, podczas którego następuje posłanie Mojżesza oraz przekazanie imienia Bożego, jako klucza do zrozumienia dalszych wydarzeń. W przyjętej przez nas perspektywie samo imię w swoich formułach ma charakter proleptyczny — zawczasu ujawniający na poziomie narracji to, co w fabule wydarzy się później (Chatman 1980, 64-65). W ten sposób odbiorca przygotowany zostaje na to, co ma się wydarzyć. Dzięki temu kolejne manifestacje obecności JHWH będą rozumiane jako logiczne następstwo deklaracji ujawnionej w samym imieniu (Rimmon-Kenan 1982, 48).

W wydarzeniu powołania Mojżesza po raz pierwszy w narracji Księgi Wyjścia Bóg jest podmiotem mówiącym. Przedmiotem Jego wypowiedzi są w pierwszej kolejności zdarzenia umiejscowione w przeszłości: *zobaczyłem udrękę* (רָאִיתִי רָעָה) ⁶, *nasłuchałem się ich narzekań* (וָאֶת־צַעֲקֹתָם שָׁמַעְתִּי), *dlatego poznałem* (כִּי יָדַעְתִּי) *jego uciemiężenie*. Przywołanie tych zdarzeń pełni w tej narracji funkcje tranzytywną – łączy wcześniejsze wydarzenia z tym, co zostanie przedstawione (Alter 2011, 87). Bowiem już teraz, w postaci streszczenia ujawnione zostają, mające nastąpić zdarzenia: *wyrwanie* (הֲצִיל) oraz *wprowadzenie* (הִבְרִית), które wraz z wieloma innymi tworzą wydarzenie wyjścia. Funkcję punktu węzłowego, który implikuje opowiadaną dalej historię pełni zdarzenie wyrażone słowem - *zstąpiłem* (וָאֶרַד) ⁷. Komunikat ten charakteryzuje zmianę miejsca, pozycji, przejście od jednego stanu do drugiego. JHWH jest w Egipcie. Bóg przestaje być obserwatorem czy słuchaczem, poznającym, teraz przez zstąpienie staje się obecnym, aktorem jawnie uczestniczącym. Przełomowy charakter wzmacnia rozpoczynające kolejne dwa wersy Bożej mowy przysłówki teraz (עַתָּה). Pomiędzy jednym i drugim członem wypowiedzi zachodzi paralelizm czasowy a jednocześnie związek przyczynowo skutkowy: *Lecz teraz oto doszło do Mnie wołanie*

⁶ Infinitive absolute, mająca funkcję emfatyczną, intensyfikacyjną, wzmacniającą podkreśla realność tego, działania, stwierdza jego faktyczność (Waltke I O'Connor 1990, 584-585; Joñon I Muraoka 2006, 390-401).

⁷ (וָאֶרַד) dookreślone jako wynik przez zastosowanie *waw consecutive*.

synów Izraela i zobaczyłem ich ucisk-zatem teraz idź, posyłam cię. To określenie czasowe – *teraz* – spełnia w narracji funkcję dynamizującą i jest czytelnym znakiem nowego etapu historii. Środkiem intensyfikującym taki odbiór są towarzyszące mu: spójnik *a* (ו) w funkcji rozłącznej (Joüon i Muraoka 2006, 650-652; Waltke i O'Connor 1990, 650-651) oraz zaimek wskazujący *oto* (הנה) pełniący rolę prezentatywną, podkreślający terażniejszość i natychmiastowość sytuacji (Lambdin 2011, 289-290; Waltke i O'Connor 1990, 675-676) oraz wprowadzający w nowe zdarzenia i skupiającą na nich uwagę odbiorcy (Berlin 1994, 62). To, co rozpoczyna się *teraz* będzie a nawet już jest, jakościowo inne od tego, co było wcześniej (Alter 2011, 92).

Zmiana „miejsca” pociągająca za sobą zmianę sposobu działania ujawni się w najbliższych zdarzeniach, których aktantem podmiotowym będzie Bóg. Pierwszym z nich jest to, w którym właśnie uczestniczy Mojżesz. Zdarzenie dialogu Mojżesza z JHWH jest urzeczywistnieniem deklaracji *zstąpiłem*, ponieważ dopiero na tym etapie opowieści, Mojżesz (a pośrednio Izrael) staje się bezpośrednim aktorem dopełnieniowym w wydarzeniu bezpośredniej mowy Boga. Dopiero w wydarzeniu dialogu, zawierającym wypowiedzi odsłaniające przeszłe zdarzenia (*zobaczyłem, nasłuchałem się, poznałem, zstąpiłem*) oraz zapowiadające przyszłe (*aby wyrwać i wyprowadzić*), Bóg ujawnia swoje imię wyrażone w formułach: Wj 3,14-15: *Jestem, który jestem* (אֲנִי הַאֲשֶׁר אֲנִי), *Jestem* (אֲנִי) oraz יהוה. Formuły te są niewątpliwie deklaratywnym komunikatem obecności. Zestawienie zdarzeń – tych dokonujących się *teraz*, mających miejsce w przeszłości oraz zapowiedzianych na przyszłość – z samym komunikatem zawartym w imieniu JESTEM stanowi dla odbiorcy klucz, który posłuży do poprawnego odczytania przyszłych zdarzeń oraz do zrozumienia samej formuły imienia.

3. Analiza zdarzeń narracji wyjaśniających znaczenie imienia Bożego (Wj 3,16–40,38)

3.1. Sekcja I (Wj 3,16–18,27)

Pierwsza z wyodrębnionych przez nas sekcji narracyjnych obejmuje zestaw zdarzeń możliwych do przyporządkowania jednej kategorii. Kategorią organizującą tę sekcję zdarzeń i stanowiącą kryterium wyróżnienia jest to, że znaczenie imienia JESTEM zostaje przedstawione przez działanie na rzecz Izraelitów. Analizowana partia fabuły obejmuje zdarzenia od pierwszego dialogu Boga z Mojżeszem do przybycia pod górę Synaj, a jej narracyjna reprezentacja zawiera się w Wj 3,16–18,27.

W otwierającym sekcję zdarzeniu, wypowiedź JHWH ukazuje Jego bezpośrednio zaangażowanie wyrażone przez stwierdzenie obecności Wj 3,16: *nawiedziłem was*

(פָּקֹד פְּקֹדֶתַי אֶתְכֶם)⁸ i to, co uczyniono wam w Egipcie (וְאֵת־הַעֲשׂוּי לְכֶם בְּמִצְרַיִם). Obecność ta skutkuje decyzją, w której zapowiedziana zostaje zmiana sytuacji Izraelitów: *I powiedziałem: wywiodeę ich z ich udreki egipskiej* (וְאָמַר אֲעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם). Kolejna wypowiedź Boga-JHWH: *Wyciągnę przeto rękę i uderzę Egipt różnymi cudami, jakich tam dokonam* - zarysowuje scenariusz przyszłych wydarzeń oraz określa ich rezultat: a wypuści was (Wj 3,20)⁹. Dzięki temu akt mowy aktora-Boga, w streszczeniu antycypującym cały ciąg mających nastąpić wydarzeń oraz ich finał, czytelnik otrzymuje informację, że sceny, których będzie widzem, będą wyrazem zaangażowanej obecności JHWH, realizacją złożonej deklaracji i efektem Jego sprawczej mocy. Jest to przykład jak teksty włączone w narrację, w tym przypadku wypowiedź aktora, zasadniczo podrzędny w wobec tekstu narratora, stanowi wskazówkę w odczytaniu przyszłych zdarzeń opowiedzianych głosem samego aktora (Alter 2011, 89; Bal 2012, 57-59).

Zdarzenia wyodrębnionej sekcji, składające się na fabułę oraz zaprezentowane w narracji,¹⁰ przez wielość i różnorodność przedstawiają Boga jako działającego wszędzie, we wszystkim, przez wszystkich. JHWH jest tutaj bezpośrednim podmiotem aktów, które swoje dopełnienie znajdują w Izraelitach: *oddzielił* (9,4), *wywiódł* (12,51), *prowadził* (13,18), *dał prawo i doświadczył* (15,25), *czuwał nad wyjściem* (12,42), *wiódł wiernością*, *wybawił*, *prowadził* (15,13), *wprowadził i osadził* (15,17), *Bóg daje szabat* (16,29), *doświadcza* (16,4), *daje chleb* (16,15), *nakazuje* (16,32). Natomiast działając wobec przeciwników Izraela, JHWH: *pozabijał pierworodne* (12,29), *zatopił* (15,1), *rzucił w morze* (15,4) *startł* (15,6), *zniszczył* (15,7), *okazał gniew i spalił jak słomę* (15,7) *pogrążył w morzu* (15,21). Obecność JHWH przejawia się również w nadaniu mocy sprawczej działaniom tych, których posyła: *Ja będę przy twoich ustach i pouczę cię co masz mówić* (4,12.) lub jeszcze wyraźniej *Mojżesz wyciągnął rękę nad morze a Pan cofnął wody* (14,21a). Zatem, kiedy JHWH wydaje polecenie w istocie, to On sam jest sprawcą widocznych rezultatów działania. Również sceneria, włączona w funkcję objawiania treści imienia JESTEM i przyjmująca rolę pomocnika realizowanych działań: *grad zniszczył* (9,25), *wody się rozstąpiły* (14,21b-22a), *powracające fale zatopiły rydwany i jeźdźców* (14,28). jest ostatecznie ukazana jako narzędzie poddane inicjatywie podmiotu, którym jest JHWH: *I Pan sprowadził wiatr wschodni* (10,13), *I Pan sprowadził wiatr zachodni* (10,19). Obecność Boga niezaprzeczalnie manifestuje się w aktywnym działaniu, stając się dostrzegalną i czytelną¹¹, co podkreślone zostaje w posumowaniu narratora: *W tym to dniu wybawił Pan*

⁸ Konstrukcja *infinitive absolute*, przypis 6.

⁹ Ten sam znaczeniowo zwrot powtarza się w Wj 6,1: *Teraz ujrzysz, co uczynię faraonowi. Zmuszony siłą wypuści ich, i zmuszony siłą wypędzi ich ze swego kraju.*

¹⁰ Narracja zwiolokrotnia niektóre z wydarzeń fabuły przez powtórne przywołanie ich w opowieściach i zapowiedziach.

¹¹ Działanie na rzecz Izraelitów bądź jego brak, jako kryterium obecności wyraźnie wskazuje narrator tłumacząc pochodzenie nazwy *Massa* w Wj 17,7: *Pana wystawiali na próbę, mówiąc: Czy Pan jest rzeczywiście wśród nas, czy też nie?* (הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אֵינֶנּוּ). Kryterium to ujawnia się również szerszym kontekście całej literatury biblijnej (De Vaux, 1970a, 251-259).

Izraela z rąk Egipcjan. I widzieli Izraelici martwych Egipcjan na brzegu morza. Izraelici zobaczyli wielkie dzieło, którego dokonał Pan, ułękli się Pana i uwierzyli Jemu oraz Jego słudze Mojżeszowi (14,30-31). Dopełnieniem obrazu, wzmacniającym odbiór Boga-JHWH wszechobecnego w swoim działaniu, jest ukazanie, że Jego działalność nie zatrzymuje się jedynie na zewnątrz, ponieważ to On wzbudza życzliwość Egipcjan dla Izraelitów (12,36) i to On czyni upartym serce faraona (10,27;11,10;14,8) a zatem wszystko przenika.

3.2. Sekcja II (Wj 19,1–24,18)

Kolejny fragment Wj 19,1- 24,18 stanowi druga sekcję zdarzeń, w których tłumaczy się znaczenie Bożego imienia JESTEM, związana jest z wydarzeniem przymierza synajskiego. Przejście do kolejnego etapu narracji rozpoczyna się od pełniącego tranzytywną funkcję odwołania do zdarzeń wcześniejszej fazy historii, podsumowanych przez samego ich sprawcę: *Wy widzieliście co uczynilem Egiptowi i niosłem was na skrzydłach orlich i przywiodłem was do Mnie (19,4)*. Ostatni człon wypowiedzi przez wskazanie określonego punktu, który będzie umożliwiał dalszy rozwój wydarzeń oraz rozpoczynające kolejne zdanie określenie czasu *a teraz* וְעַתָּה (19,5)¹², oznajmiają rozróżnienie dwóch etapów opowieści. Za wyodrębnieniem fragmentu narracji jako osobnej jednostki przemawiają również zmiana miejsca oraz aktorów. Scenerią nie jest dłużej ziemia Egipska ale pustynia Synaj מִדְבַּר סִינַי (19,1.2) oraz góra¹³ הָהָר (19,2). Uczestnikami całego wydarzenia i poszczególnych zdarzeń tej sekcji są pełniący rolę zarówno aktorów podmiotowych jak i dopełnieniowych Bóg-JHWH, Mojżesz, Izraelici. Znikają natomiast faraon i Egipcjanie oraz inni zewnętrzni aktorzy w roli przeciwników, od tego momentu narracja opowiada zdarzenia rozgrywające się w relacji Bóg-JHWH i lud Izraela. Ważnym sygnałem, który wydaje się zwiastować kolejną odsłonę „dramatu” jest stwierdzenie JHWH *w ogniu zstąpił* (יָרַד) *na górę* (19,18a). Zdarzenie to ma charakter analogiczny do tego, z którym odbiorca zetknął się, gdy JHWH *zstąpił* (יָרַד) do Egiptu, aby wyprowadzić Izraelitów spod władzy faraona (Wj 3,8). Tak, jak miało to miejsce w odniesieniu do zdarzeń sekcji I, komunikat ten, wyrażony czasownikiem, który jednoznacznie łączy się ze zmianą miejsca, zapowiada mające nastąpić manifestacje obecności JHWH, *który zstąpił*. Zapowiedziany w ten sposób, nowy etap opowiadanej historii budowany jest ze zdarzeń, antycypująco scharakteryzowanych słowami *będziecie słuchać* (שָׁמַעְתֶּם הַצֵּמֶר) *głosu Mojego i strzec przymierza Mojego*. O ile zdarzenia sekcji I były bezpośrednio ukierunkowane na wyprowadzenie Izraelitów z Egiptu i uwolnienie

¹² Sygnał identyczny z użytym w Wj 3,9 i spełniający tą samą funkcję.

¹³ Góra pojawiająca się od początku tego etapu narracji, opatrzona jest rodzajnikiem określonym הַ, nie może być miejscem przypadkowym, ale stanowi punkt odniesienia, miejsce, z którym na tym etapie narracji związana jest obecność JHWH we wszystkich jej przejawach. W całej sekcji znak ten powtórzony będzie 15 razy (Wj 19,2.3.14.16.17.18.20.23; 20,18;24,4.15.17.18).

¹⁴ Konstrukcja *Infinitive absolute*, przypis 6.

ich spod władzy faraona, celem zdarzeń przyporządkowanych sekcji II, jest jak informuje odbiorcę wypowiedź JHWH, wprowadzenie Izraelitów w szczególnie rodzaj relacji bliskości: *będziecie Mi szczególną własnością*¹⁵. Owa bliskość zostanie narracyjnie zrealizowana w akcie zawarcia przymierza, które jest stałym wzajemnym odniesieniem, objaśnionym już na poprzednim etapie narracji (6,7) jako bycie dla: *I wezmę was sobie za lud i będę dla was Bogiem* (וְהָיִיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים). Zatem jako środek do realizacji tego zamierzenia odczytywać należy reprezentowany przez najobszerniejszą partię tekstu tej sekcji - zbiór praw wypowiedziany przez JHWH (Durham 1987, xxiii; Kürte 2013, 81-82). Cały tekst Wj 20,1 – 23,33, prezentujący narracyjnie zdarzenie nadania Prawa, oparty na bezpośredniej wypowiedzi Boga¹⁶, od strony literackiej zorganizowany jest zasadniczo jako dramatyczny monolog, to całościowo ujęte może być sklasyfikowany jako akt komunikacyjny, w którym obydwie strony występują w narracji jako nadawcy i adresaci komunikatów. Wydarzenie to zatem charakter dialogiczny realizowany na wielu płaszczyznach komunikacji (Pawłowski 1999, 13-14). Wypowiedzi Izraelitów mają charakter werbalny: *i mówili do Mojżesza* (20,19) *wszystkie te słowa jakie wypowiedział Pan wypełnimy* (24,3), oraz obejmują komunikaty z zakresu mowy ciała: *(lud) drżał i stał z daleka. Lud ciągle stał z daleka* (20,18b.21a). Również Bóg-JHWH, aby Jego obecność stała się percepcyjnie uchwytna wykorzystuje niewerbalny przekaz. W tym celu angażuje szereg zjawisk nadnaturalnych oraz elementów świata nieożywionego, które wobec *zstąpienia* Boga zostają poruszone. Sceneria reaguje na toczące się zdarzenia, można powiedzieć, że jest przejęta Jego obecnością. *Rozległy się grzmoty z błyskawicami, a gęsty obłok rozpostarł się nad górą i rozległ się głos potężnej trąby* (19,16), *Góra zaś Synaj była cała spowita dymem [...] i uniósł się dym z niej i cała góra bardzo się trzęsła*¹⁷(19,18), *Chwała JHWH mieszkała na górze Synaj, i okrywał ją obłok* (24,16). O tym, że ten pozawerbalny komunikat zostaje odczytany przez Izraelitów, informuje odbiorcę komentarz narratora: [...] *wtedy cały lud, słysząc grzmoty i błyskawice oraz głos trąby i widząc górę dymiącą, przeląkł się i drżał, i stał z daleka* (20,18), *a wygląd (הַמַּרְאֵה) chwały Pana w oczach Izraelitów był jak ogień pożerający na szczycie góry* (24,17) oraz wypowiedź samego JHWH: *Rzekł nadto Pan do Mojżesza: Tak powiesz Izraelitom: Wy sami widzieliście (רָאִיתֶם), że z nieba do was przemawiałem* (20,22). Zatem rozpatrywana według kryterium objawienia obecności, zawartość semantyczna całego wydarzenia przymierza synajskiego, uwzględniająca budujące go zdarzenia teofanii, przekazania prawa i zawarcia przymierza jest taka, iż Bóg JHWH, jest tym, którego obecność jest doświadczalna. JHWH jest możliwym do usłyszenia przez cały lud (bądź wybraną jego reprezentację) a nawet do ujrzania, gdyż to, co we wcześniejszym etapie zarezerwowane było dla samego Mojżesza

¹⁵ Pośrodku prezentowanego kodeksu praw warunkujących relację przymierza raz jeszcze zamieszczona zostaje informacja o celu przestrzegania tychże wymagań. *Ludźmi świętymi będziecie dla Mnie* וְאַתֶּם יְקָרִים לִּי כְּקָדְשׁ תְּהִיֶּינּוּ לִי (22,30).

¹⁶ Użycie bezpośrednio przytaczanej wypowiedzi Boga zamiast zrelacjonowania treści Prawa w mowie zależnej, oraz proporcje tekstu, dzięki którym wypowiedź ta jest wysunięta na pierwszy plan wzmacnia Boga jako postać bezpośrednio zaangażowaną w zdarzenia i aktora objawiającego w działaniu swoją obecność (Alter 2011, 91).

¹⁷ Izraelitom udziela się reakcje scenerii na obecność JHWH: *cała góra bardzo się trzęsła* (וְהָרָרְדָה) [...] *drżał* (וַיִּתְרַדְדוּ) *cały lud, który był w obozie*.

- widzenie Boga w zjawisku (הַמֶּרְאָה) pożerającego ognia¹⁸ – teraz staje się udziałem synów Izraela. Ta czytelna obecność jest wprost ukierunkowana na Izraela, jest byciem dla, które konstituuje się w więzi przymierza, w którym Izrael będzie dla JHWH Jego szczególną własnością.

Zakończenie

Powyższa analiza, obejmująca część narracji Księgi Wyjścia, począwszy od stanowiącej punkt wyjścia sytuacji początkowej (Wj 1–2), przez scenę teofanii i powołania Mojżesza (Wj 3,1 – 4,18), zawierającą formuły imienia (Wj 3,14-15), a następnie przechodzącą przez wydarzenia wyprowadzenia z Egiptu i zawarcia przymierza synajskiego, na które składa się szereg zdarzeń i działań ujętych w dwie sekcje (I Wj 3,16–18,27; II Wj 19,1–24,18), pozwala na wyciągnięcie dotyczących tego etapu wniosków. Obecność Boga zadeklarowana w samych formułach imienia oraz przez stwierdzenie przybycia – *zstąpiłem* (Wj 3,8) manifestuje się przez podejmowane akcje i zdarzenia, których podmiotem jest JHWH. Ta manifestowana w działaniu obecność staje się w pełni czytelna, jako przejście z sytuacji początkowej – kiedy działanie Boga jest jedynie „zakulisowe”, niemal niedostrzegalne – do rozwinięcia fabuły, w którym narracyjnie prezentowane działania JHWH ujęte w ramach I sekcji wprost ogarniają swoją totalnością. Bóg-JHWH przedstawiony jako ten, który jest i działa, zainterweniował i osobiście angażuje się, aby wybawić Izraelitów spod panowania faraona. Staje się On w miejsce faraona pierwszym aktorem rozgrywanego dramatu, decydującym o dalszym przebiegu akcji. A rezultaty Jego działania – zapowiedzianego wraz z deklaracją obecności (Wj 3,8.20) – skierowanego przeciw Egipcjanom i ich władcy i na rzecz synów Izraela są dla odbiorcy wyraźnie widoczne (Wj 14,30-31; 19,4). Jeśli w zdarzeniach sekcji I obecność i aktywność Boga ujawniają się jako znajdujące bezpośrednie dopełnienie w przeciwnikach Izraelitów i ukierunkowane są na ich uwolnienie i wyprowadzenie, to zdarzenia sekcji II prezentują JHWH jako bezpośrednio ukierunkowanego na Izraelitów i ukierunkowującego ich na siebie (Wj 19,4). Celem więc opowiedzianych zdarzeń jest ukonstytuowanie więzi przymierza, a obecność Boga jest tak wyraziście dostrzegalna, że scharakteryzowana stwierdzeniem *ujrzeli Boga Izraela* (Wj 24,10a).

Analiza tej części Księgi Wyjścia wykazuje, iż na obecnym etapie narracji znaczenie formuły Bożego imienia tłumaczy się jako JESTEM tym, który *zstąpił* (Wj 3,8) do Egiptu, aby wyprowadzić stamtąd synów Izraela, JESTEM tym, który *zstąpił* (Wj 19, 18) na górę Synaj i objawił Prawo, jako Ten, który w przymierzu jest dla nich Bogiem, aby byli dla Mnie ludem, będąc *Moją szczególną własnością* (Wj 19,5).

¹⁸ Wj 3,2-3: וְרָא וְהִנֵּה הַסֶּהַר בְּעַר כְּאֵשׁ וְהַסֶּהַר אֵינֶנּוּ אֶכְל וַיֹּאמֶר מִזְשָׁה אֶסְרֶה-נָּא וְנֹרְאָה אֶת-הַמֶּרְאָה הַגָּדֹל הַזֶּה: Wj 24,17: וּמִרְאָה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֶכְלֶת בְּרֹאשׁ הַהָר לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: Należy podkreślić dwukrotne stwierdzenie widzenia JHWH w Wj 24,10-11: *Ujrzeli Boga Izraela* (וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל), [...] *widzieli Boga* (וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵימָם).

Zaproponowane tu studium sensu formuł Bożego Imienia w przedstawionych fragmentach Księgi Wyjścia domaga się uzupełnienia badań o kontynuację analizy kolejnych etapów narracji Księgi Wyjścia (25,1–40,38). Pierwszy z nich prezentuje wyjaśnienie formuły imienia Bożego w opowiadaniu o budowie *mieszkania* (25,1–40,33), a drugi w zdarzeniu finalnym narracji Księgi Wyjścia (40,34–38). Na podstawie tych analiz – które przedłożone zostaną w kolejnym artykule – można będzie przedstawić końcowe wnioski z całości studium.

Literatura

- Abba, R. 1961. The Divine Name Yahweh. *Journal of Biblical Literature*, 80 (4), 320–28.
- Alter, R. 2011. *The Art of Biblical Narrative*. New York: Basic Books.
- Bał, M. 2012. *Narratologia. Wprowadzenie do teorii narracji*. Tłumaczy E. Kraskowska, E. Rajewska. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Beitzel, B. J. 1980. Exodus 3:14 And The Divine Name: A Case Of Biblical Paronomasia. *Trinity Journal*, 1 (1), 5–20.
- Berlin, A. 1994. *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Bermond, C. 1968. Kombinacje syntaktyczne między funkcjami a sekwencjami narracyjnymi. Tłumaczy Kwiatkowski, W. *Pamiętnik Literacki: Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 59 (4): 285–91.
- Brownlee, W. H. 1977. The Ineffable Name of God. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 226 (1977), 39–46.
- Chatman, S. 1980. *Story and Discourse Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca: Cornell University Press.
- Chatman, S. 1984. O teorii opowiadania. Tłumaczy Fessel, I. *Pamiętnik Literacki: Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 4 (75), 199–222.
- De Vaux, R. 1970a. Obecność i nieobecność Boga w historii według Starego Testamentu. Tłumaczy Bernatek, J. *Concilium. Wybór artykułów*, 6–10, 251–259.
- De Vaux, R. 1970b. The Revelation of the Divine Name Yhwh. W: Durham, J.I., Porter, J.I. (red.), *Proclamation and Presence: Old Testament Essays in Honour of Gwynne Henton Davies*. London: John Knox Press, 48–75.
- Durham, J. I. 1987. *Exodus* (Word Biblical Commentary; 3). Dallas: Zondervan Academic.
- Jeanrond, W. G. 1988. *Text and Interpretation as Categories of Theological Thinking*. New York: Wipf and Stock Publishers.
- Jouon, P., Muraoka T. 2006. *A Grammar of Biblical Hebrew*. Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico.
- Kort, W. A. 1988. *Story, Text and Scripture: Literary Interests in Biblical Narrative*. London: Penn State University Press.

- Kürte, S. 2013. *The Appeal of Exodus. The Characters God, Moses and Israel in the Rhetoric of the Book of Exodus*. Great Britain: Paternoster.
- Lambdin, T. O. 2011. *Wprowadzenie do hebrajskiego biblijnego*. Tłumaczy H. Drawnel, B. Sokal. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Noegel, S. B. 2021. „Wordplay” in *Ancient Near Eastern Texts* (Ancient Near East Monographs; 26). Atlanta: SBL Press.
- Pawłowski, Z. 1999. Forma i struktura literacka Księgi Wyjścia 19-24. *Collectanea Theologica*, 69 (3), 13–26.
- Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. New York: Routledge.
- Schniedewind, W. M. 2009. Calling God names: an inner-biblical approach to the Tetragrammaton. W: D. A. Green, L.S. Lieber (red.), *Scriptural Exegesis: The Shapes of Culture and the Religious Imagination: Essays in Honour of Michael Fishbane*. New York, Oxford University Press, 74–86.
- Sonnet, J-P. 2010. Ehyeh asher ehyeh (Exodus 3:14): Gods Narrative Identity among Suspense, Curiosity, and Surprise. *Poetics Today*, 31 (2), 331–51.
- Sternberg, M. 1985. *The Poetics of Biblical Narrative: Ideological Literature and the Drama of Reading*. Bloomington: Indiana University Press.
- Surls, A.D. 2017. *Making sense of the Divine Name in the Book of Exodus: from etymology to literary onomastics*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Waltke, B.K., O'Connor, M. 1990. *Introduction to Biblical Hebrew Syntax*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Waszkowiak, J.J. 2016. Tłumaczenia i interpretacje: (Wj 3,14a). *Biblica et Patristica Toruniensa*, 9 (1), 133–51.